

Liikkuvuuden seurauksista: Mitä on toimiva monikielisyys?

Jan Blommaert: *The sociolinguistics of globalization*. Cambridge Approaches to Language Contact. Cambridge: Cambridge University Press 2010. xvi + 213 s.
ISBN 978-0-521-71023-7.

Jan Blommaertin *The sociolinguistics of globalization* päättää trilogian, jossa pohditaan kielentutkimusta globalisaation näkökulmasta. Aikaisemmissa osissa Blommaert on tarkastellut diskurssintutkimusta (Blommaert 2005) ja kirjoittamisen käytäntöjä (Blommaert 2008). Trilogian viimeisessä osassa painopiste on sosiolingvistiikan metodologian kehittämisessä paremmin verkottuneeseen maailmaan sopivaksi, ja siinä keskitytään liikkuvuuden aiheuttamiin kielikysymyksiin. On huomioitavaa, että – toisin kuin kirjan nimen määräinen artikkeli antaa olettaa – Blommaert painottaa esittelevänsä yhden, vaihtoehdoisen tavan tehdä sosiolingvistiikkaa globalisoituneessa maailmassa (s. 20). Teoksessa teoreettiset pohdinnat nivoutuvat yhteen yksityiskohtaisten aineistoanalyysien kanssa. Tarkastelen Blommaertin lähestymistapaa erityisesti lingua franca -tutkimuksen kannalta.

Kielellisten resurssien sosiolingvistiikka

Kirja on jaettu seitsemään lukuun, joista ensimmäisessä kirjoittaja irtautuu aikaisemmista traditioista ja korostaa, että hän tarkastelee kielellisten resurssien – ei kielten – sosiolingvistiikkaa (s. 5, 21). Tässä lähestymistavassa liikkuvuuden kä-

site on olennainen. Liikkuvuus ymmärretään sekä yksilön liikkumisena kielenkäyttökontekstista toiseen että resurssien liikkuvuutena. Yksilöiden mukana kielet irtautuvat kiinteästä suhteestaan aikaan ja paikkaan. Tällainen liikkuvuus luo monikielisyyttä, jota voi kenties parhaiten kuvata typistyneiden (*truncated*) kielellisten resurssien kokoelmana: kielitaito eri kielissä rajoittuu tiettyihin kielenkäyttöalueisiin ja käyttötarkoituksiin (s. 9). Toisaalta yksilöt liikkuvat jo olemassa oleviin, sosiokulttuurisesti, historiallisesti ja poliittisesti erityisiin konteksteihin, jotka vaativat tietynlaisia kielellisiä resursseja ja määrittelevät, mitä pidetään kielenä (s. 6, 12). Tämä herättää kysymyksiä: Mitkä kielelliset resurssit ovat toimivia ja hyväksyttäviä missäkin kontekstissa? Millaista on toimiva monikielisyys? Blommaert lähestyy aihetta globalisaation reuna-alueiden näkökulmasta, mikä nostaa esiin myös tasa-arvo-ongelmia.

Toisessa luvussa Blommaert tarkentaa, miten liikkuvuus vaikuttaa sosiolingvistiikassa perinteisesti käytettyyn kielen käsitteeseen: kieltä ei enää tarkastella vain kiinnittyneenä tiettyyn paikkaan, vaan se nähdään liikuteltavina resursseina, ja sen katsotaan toimivan eri tasoilla (*scale-levels*, s. 42). Kielenkäyttötavat, käyttäjien odotukset ja käsitykset hyväksyttävästä kielenkäytöstä vaihtelevat tasolta toiselle, mikä tarkoittaa sitä, että tietyssä kontekstissa toimiva kielellinen ilmaus ei aina toimi samalla tavalla toisessa kontekstissa. Blommaertin analyysi keskittyy siihen, mitä tapahtuu, kun kielelliset re-

surssit irrotetaan tavanomaisesta käyttöpaikastaan. Kun kieltä tarkastellaan tästä näkökulmasta, siirrytään abstraktion tasolta konkreettisiin kielellisiin resursseihin ja kielenkäyttäjien mahdollisuuksiin käyttää tiettyjä resursseja (s. 47).

Siirtymä on hyvin perusteltu, sillä kiellet eivät siirry paikasta toiseen sellaiseenaan, vaan kyse on kielellisten resurssien siirtymisestä ja mukautumisesta uuteen kontekstiin. Tämä näkyy muun muassa *lingua franca* -tilanteissa, joissa kieli on irtautunut stereotyyppisestä käyttöpaikastaan (äidinkielisestä ympäristöstä). Muun muassa englanti *lingua francana* (ELF) -tutkimus on osoittanut, että ELF-vuorovaikutuksessa käytettävä kieli eroaa äidinkielisestä puheesta (esim. Mauraanen 2006, 2007) ja että kielenkäytön mukauttamista vaaditaan myös äidinkielisiltä englannin kielen puhujilta (Jenkins 2000; Carey 2010). Englannin leviäminen näyttääytyy ELF-tutkimuksen valossa erilaisena kuin kieli-imperialistisissa näkemyksissä, joissa englanti usein nähdään uhkana muille kielille ja puhtaasti etuna äidinkielisille puhujille (esim. Phillipson 1992). Tarkastelemalla konkreettisten kielellisten resurssien leviämistä ja niiden vaikutusta käyttäjiin ja paikalliseen kielimaisemaan, kuten Blommaert ehdottaa (s. 47, 139), päästään käsiksi siihen, mitä esimerkiksi englannin leviäminen tarkoittaa ruohonjuuritasolla ja millaisia muotoja ja arvoja kieli saa eri konteksteissa.

Normeista

Bahtinia (1986) lainaten Blommaert (s. 39) toteaa, että puhekumppaniemme lisäksi orientoidumme käsityksiimme kielenkäytön normeista. Niinpä voidaan ajatella, että todellisten kielellisten resurs-

sien ja ideologisten kielikäsitusten välillä on jatkuva jännite (s. 47), jota tarkastelemalla saadaan parempi käsitys nykyisestä sociolingvistisestä tilanteesta kuin tarkastelemalla vain jompaakumpaa. Blommaertin esimerkissä (s. 47–58) ameriikanenglannin ääntämistapaa kaupataan globaalin menestyksen merkkinä – tällä luodaan yhdenlaista ideologista kielikäsitystä, jolla on välillistä vaikutusta myös kielellisiin resursseihin ja niiden muokkaamiseen ideologian mukaisiksi (esim. Intian puhelinpalvelukeskukset). Analyysi kuvaa hyvin kielikäsitusten vaikutusta kielellisten resurssien muokkaamiseen, mutta jättää kielikäsitusten ja normien rakentumisen kielenkäytössä vähemmälle huomiolle. Kokonaiskuvan kannalta kielenkäytön tarkastelu ideologisten kielikäsitusten ohella olisi kuitenkin olennaista. Muun muassa Leppänen ja Piirainen-Marsh (2009) ovat tarkastelleet normin muodostusta internetin fan fiction -sivustoilla ja tietokonepelaaamisen maailmassa, ja myös *lingua franca* -tutkimuksessa on havaittavissa jonkinasteista hyväksyttävyyden rajojen muutosta kohti paikallisia normistoja (ks. Hynninen 2010).

Kolmannessa luvussa keskitytään paikallisen ja globaalin suhteisiin tarkastelemalla tilannetta Tansaniassa ja Etelä-Afrikassa. Tansanian esimerkki palaa kieli-imperialismin kritiikkiin ja osoittaa, että globaalit ilmiöt muokataan paikalliseen kontekstiin (ns. *translokalisaatio*, s. 79). Toisaalta Blommaert (s. 80–101) nostaa esiin esimerkin Etelä-Afrikasta, jossa englannin kieltä opetetaan tietyllä alueella paikalliseen kontekstiin vakiintuneiden normien mukaisesti (esim. kirjoitetun englannin standardeihin suhtaudutaan liberaalisti), mikä tarkoittaa sitä, että kielen normit ovat siirtyneet kauas

standardienglannin normeista. Englannin kielen opetus ei näin ollen valmenna kielen käyttöön paikallisen kontekstin ulkopuolella. Blommaert pitää tätä ongelmallisena, koska ilmiö toistaa yhteiskunnallista jakoa hyväosaiseen keskukseen ja huonompiosaisiin reuna-alueisiin (s. 101).

On totta, että paikalliset kielenkäytön normit voivat rajoittaa yksilöiden liikkuvuutta estämällä pääsyn konteksteihin, jotka noudattavat erilaista normistoa. Globaalin englannin arena on kuitenkin monopolivinen. ELF-tutkimus on osoittanut, että ELF-vuorovaikutuksessa kielen käyttö poikkeaa äidinkielisestä puheesta, ja näyttää siltä, että kielellisen vaihtelun hyväksyttävyyttä lisääntyy (ks. Firth 1996: 246–247; Hüblbauer 2009). Tämä tarkoittaa sitä, että paikallisen normiston poikkeaminen standardinormeista ei välttämättä ole este, vaan pikemminkin kynnys siirtyä paikallisesta kontekstista globaalin vuorovaikutuksen areenalle näyttäisi *madaltuneen* sen myötä, että englantia käytetään *lingua francana*. Toisaalta Blommaert painottaa kielellisten resurssien vertikaalista kerrostumista, eli käytännössä reuna-alueiden ongelmana on se, että standardikielen normistoihin pääsy ja luku- ja kirjoitustaidon kehittämismahdollisuudet ovat rajalliset (s. 33–34, 101). Tämä taas ei välttämättä näy *lingua franca* -tilanteissa, joiden osanottajat ovat jo ylittäneet näitä rajoja. Neljännessä luvussa rajoja pohditaan huijaussähköpostiviestien kautta. Englannin kielen resurssija hyödynnetään sähköposteissa, jotka kuitenkin paljastavat kirjoittajien kielellisiin resurssihin pääsyn rajoitteet ja epätasa-arvon sitä kautta, että niiden kieli paljastaa kyseessä olevan huijauksen – ainakin useimmille vastaanottajista. Blommaertin analyysit kuvastavat hyvin

sitä, että globalisaatio ei tarkoita samaa joka puolella maailmaa. Globaalit ilmiöt linkittyvät aina paikallisiin historioihin ja voivat näin saada erilaisia merkityksiä ja funktioita eri paikoissa. Tätä käsitellään tarkkanäköisesti luvussa viisi.

Vääränlaista monikielisyyttä

Kuudennessa luvussa Blommaert yhdistää edellisten lukujen pohdinnat epätasa-arvon käsitteeseen ja käsittelee globalisaation uhkaa etenkin reuna-alueiden näkökulmasta. Kirjoittaja (s. 154) kritisoi kielen ja kansallisvaltion yhdistämistä toisiinsa, sillä se ei vastaa todellisuutta, jossa ihmiset liikkuvat paikasta toiseen ja rakentavat kielellisiä resurssijaan vastaamaan liikkuvuuden aiheuttamia tarpeita. Tämä sopii hyvin yhteen *lingua franca* -tutkimuksen kanssa, joka samaan tapaan purkaa kansallisuuteen sidottua kielikäsitystä. Blommaertin esimerkit sen sijaan kertovat maahanmuuton epäkohdista: valtiot voivat evätä turvapaikanhakijan pääsyn maahan epätavallisen kielitaustan takia (s. 154–173), ja maahanmuuttajilta voidaan vaatia mukautumista yksikielisyyden ideaaliin sen sijaan, että heidän usein monikieliset taustansa nähtäisiin aitoina kielellisinä resurssina (s. 173–178). Tämä kuvastaa osuvasti sitä, miten yksipuolista kielitaidon määrittelyä on maahanmuuttokonteksteissa ja miten koulutusjärjestelmissä saatetaan sivuuttaa kielellisten resurssien rikkaus. Kyse on tavallaan vääränlaisesta monikielisyydestä.

Blommaert keskittyy kuvaamaan yksilöiden liikkumista jo olemassa oleviin yhteisöihin ja toteaa, että niiden toiminta on yksilön kannalta ongelmallista ja aiheuttaa epätasa-arvoa. Tällaisissa tapauksissa on kuitenkin tietystä mie-

lessä selvää, että yksilöllä on suurempi vastuu mukautua yhteisöön kuin päinvastoin. Analyysit voisivatkin saada vyyttä siitä, että pohdittaisiin myös yhteisöjen muotoutumista yksilöiden mukana – hyväksyttäviä kielellisiä resursseja ja kielenkäytön tapoja kun rakennetaan vuorovaikutuksessa toisten kanssa.

Lopuksi

Viimeinen luku nivoo yhteen kirjan teemoja globalisaation sosiolingvistiikaksi, jossa painopiste on liikkuvuudessa ja siihen liittyvissä kielellisen epätasa-arvon kysymyksissä. Kirjoittajaa mukaillen: epätasa-arvoa aiheuttavat kielenkäytön tavat ja niihin liittyvät normit, eivät itse kieleä; kyse on siitä, *miten* kieltä puhuu, *milloin* sitä puhuu ja *kenelle* sillä on merkitystä (s. 196). Lähestymistapa vaikuttaa hedelmälliseltä lingua franca -tutkimuksen kannalta. Lingua franca -tilanteissa merkitystä on kyseisen vuorovaikutuksen osanottajilla – ei ulkopuolisilla – vaikka ulkopuoliset määrittäisivätkin edelleen standardikielen normit. Lingua franca -tilanteissa kieli voikin mukautua erilaiseksi kuin mitä ulkopuoliset normit kielestä määräävät (ks. Firth 1996: 246–247; Hülbauer 2009). Viime kädessä kyse on tasapainottelusta kielen (ideologisten) normien ja vaihtelevien kielellisten resurssien välillä ja siitä, kenellä on yhtäältä pääsy kielenkäyttötilanteisiin ja toisaalta oikeus määritellä hyväksyttävän kielenkäytön rajat. Blommaert painottaa teoksessaan *pääsyä* oikeanlaisiin kielellisiin resursseihin ja sitä kautta kielenkäyttötilanteisiin, mutta mallia voi hyvin laajentaa kysymyksiin kielenkäytön hyväksyttävyyden rakentumisesta vuorovaikutustilanteissa. Kirjassa esiin nostetut liikkuvuuden kysymykset ovat erittäin olen-

naisia kielikontakti- ja lingua franca -tutkimukselle, ja kirjan lähestymistapa tarjoaa uusia välineitä ymmärtää yhtäältä kielellisten resurssien siirtymistä paikasta toiseen ja toisaalta niiden mukautumista kielenkäyttäjien tarpeisiin. Suosittelenkin teosta lämpimästi kaikille yhteiskunnallisten kysymysten parissa painiskeleville kielentutkijoille.

NIINA HYNNINEN
etunimi.sukunimi@english.su.se

Lähteet

- BAHTIN, MIHAIL 1986: *Speech genres and other late essays*. Austin: University of Texas Press.
- BLOMMAERT, JAN 2005: *Discourse. A critical introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2008: *Grassroots literacy. Writing, identity and voice in Africa*. London: Routledge.
- CAREY, RAY 2010: Hard to ignore. English native speakers in ELF research. – *Helsinki English Studies* 6 s. 88–101. ”English as a Lingua Franca” -erikoisnumero, Anna Mauranen & Niina Hynninen (toim.). <http://blogs.helsinki.fi/hes-eng/volumes/volume-6/> (17.3.2011).
- FIRTH, ALAN 1996: The discursive accomplishment of normality. On ’lingua franca’ English and conversation analysis. – *Journal of Pragmatics* 26 s. 237–259.
- HÜLBAUER, CORNELIA 2009: ”We don’t take the right way. We just take the way we think you will understand”. The shifting relationship between correctness and effectiveness in ELF. – Anna Mauranen & Elina Ranta (toim.), *English as a lingua franca. Studies and findings* s. 323–347. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- HYNNINEN, NIINA 2010: ”We try to to to speak all the time in easy sentences”.

- Student conceptions of ELF interaction. – *Helsinki English Studies* 6 s. 29–43. ”English as a lingua franca” -erikoisnumero, toim. Anna Mauranen & Niina Hynninen. <http://blogs.helsinki.fi/hes-eng/volumes/volume-6/> (17.3.2011).
- JENKINS, JENNIFER 2000: *The phonology of English as an international language. New models, new norms, new goals.* Oxford: Oxford University Press.
- LEPPÄNEN, SIRPA – PIIRAINEN-MARSH, ARJA 2009: Language policy in the making: An analysis of bilingual gaming activities. – *Language Policy* 8 s. 261–284.
- MAURANEN, ANNA 2006: Signaling and preventing misunderstanding in English as lingua franca communication. – *International Journal of the Sociology of Language* 177 s. 123–150.
- 2007: Hybrid voices. English as the lingua franca of academics. – Kjersti Fløttum (toim.), *Language and discipline perspectives on academic discourse* s. 243–259. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- PHILLIPSON, ROBERT 1992: *Linguistic imperialism.* London: Oxford University Press.